

Kai prabyla akys...

Pasaulyje nėra tautos, kurios istorija nebūtų paženklinta netekčių. Tai bendra patirtis, vienijanti visas šalis ir nacijas. Ji liudija žmonijos gelą ir nuopuolį, užkeltą ant begalinio sulaužytų gyvenimų ešafoto.

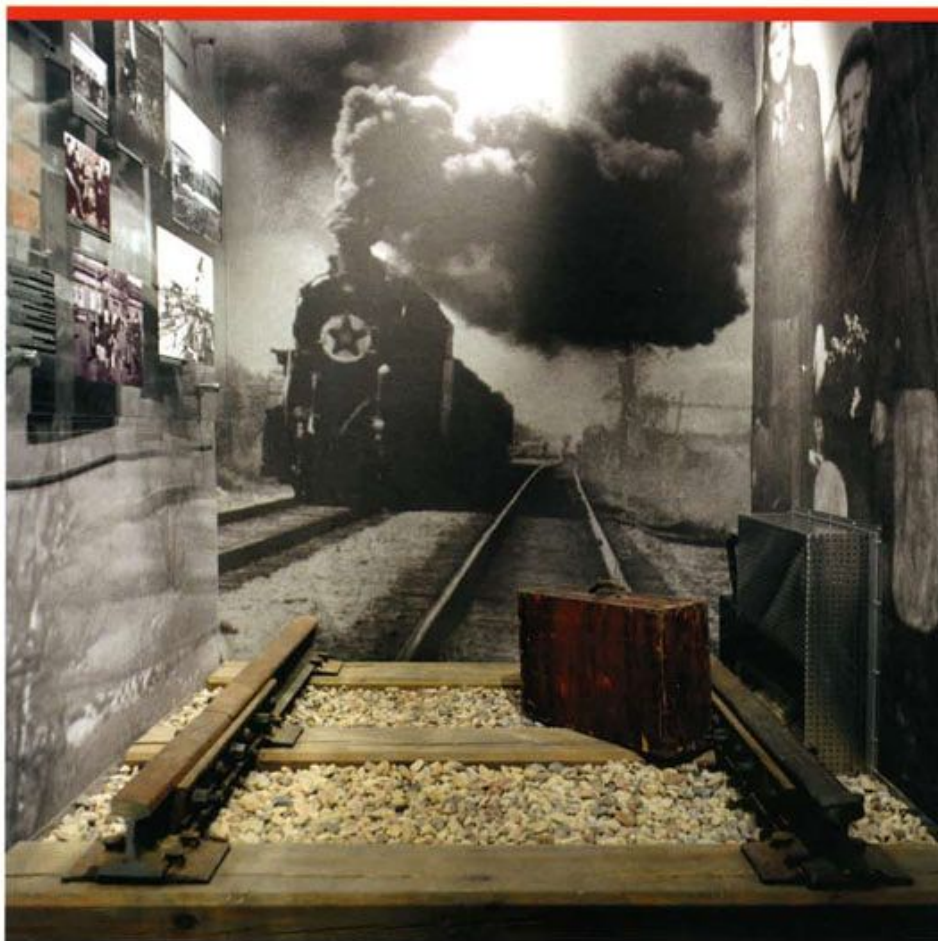

Visi suvokiame savo tautos istorijos tragizmą ir mastus, – tai liudija statistika, faktų aprašymai, liudininkų prisiminimai, – tačiau ar tikrai galime iki galo visa tai įsisąmoninti?.. Todėl tuomet, kai iš senų nespaltvotų fotografijų į tave susminga nepažįstamų žmonių akys ir jose išvysti neaprepiamą tylaus skausmo bedugnę, imi savęs klausiti: „Kodėl taip? Dėl ko visa tai?“. Jose regi tai, apie ką ne kartą skaitėi ir tiek pat kartų spėjai pamiršti, ir staiga su siaubu suvoki, jog šių gyvų istorijos įrašų, kuruos skaitai šiose akyse, pamiršti neįstengsi...

Pilko granito pastatas, oriai žvelgiantis į Vilniaus Lukiškių aikštę, meta sunkų šešėlį ant Gedimino prospekto. Net ir kaitriausią

dieną nesinori čia stoviniuoti, tad net nepajunti, kaip nevalingai paspartini žingsnį. Atrodo, jog vis dar tebejauti grėsmę. Ji tebėra įsismelkusi į šias buvusių KGB rūmų sienas, šaligatvį, orą, medžius, nors praėjo penkiolika metų nuo to laiko, kai 1991 m. sausio naktį tie, kas rezidavo šiuose rūmuose, karštligiškai naikino slaptuosius dokumentus. Juose buvo surašytos aukų ir budelių pavardės, įsakymai, įvykdytos užduotys. Visko sunaikinti nespėta. Dalis šių dokumentų – už stiklo. Jie virto eksponatais muziejaus, kuriame demaskuojami ilgai slėpti istorijos puslapiai.

Apie tai, kad buvusioje KGB būstinėje įkurtas Genocido aukų muziejus, rašoma visuose turistų vadovuose, tad lankytojų iš užsienio čia netrūksta. Tačiau, kad ir kaip būtų apmaudu,

vietiniai čia užsuka retai. Daugelis apie muziejų net nežino, nors tokia ekspozicija – vienintelė pasaulyje. Žlugus sovietų režimui, visose posovietinėse respublikose slapta informacija buvo „tinkamai“ pasirūpinta, tad ji taip ir liko neprieinama. Vienintelėje Lietuvoje dalis šio palikimo buvo atskleista visuomenei.

Dviejuose muziejaus aukštuose ir rūsyje atsiveria dramatiška dvidešimtojo amžiaus istorija. Ji negali nejaudinti. Nebylus tautos genocidas, apie kurį ne taip seniai buvo prabilta, čia atskleistas nepaprastai jautriai. Kelerius metus šiam darbui skyrusi ekspozicijos autorė Skirmantė Vaitkevičiūtė pasakoja, jog tokiame muziejuje svarbu ne tik perteikti faktus, bet ir pasiekti giliausias sielos kerteles, sužadinti emocijas. O jų išties negali nekilti, susidūrus su tokio masto prievarta ir kančia. Pro Skirmantės rankas praėjo nesuskaičiuojama daugybė nuotraukų, dokumentų ir daiktų, priklausiusių tremtiniams, politiniams kaliniams ir specia-

liosios KGB žinybos darbuotojams, tačiau atrodo, kad kiekvienas jų jai buvo pats svarbiausias. Galbūt todėl tiesiog negali nesižavėti meniniu ekspozicijos apipavidalinimu, skrupulingai sukurtomis kompozicijomis ir ta įvairove priemonių bei detalių, kurias naudodama dizainerė sugebėjo perteikti tai, ko, rodos, apskritai neįmanoma perteikti.

Sovietinio režimo tikrovė, trukusi penkiasdešimt metų, čia atverta ir gyva opa, tad prisilietimas prie jos gali būti labai skausmingas. Tremtinių, politinių kalinių, rezistentų, sovietmečiu persekiotų įtariamųjų – visų tų žmonių, niekuo nesusijusių su luoša politine ideologija bei pastangomis ją įtvirtinti – dokumentika nugulė pačioje „drakono oloje“. Vargu ar galima būtų sukelti

didesnę emocinę rezonansą nei šis, tačiau kažin ar ši įtampa gali prilygti bent dalelei tos realybės, kuri buvo priešpastatyta viešai demonstruotam tarybinės liaudies džiaugsmui ir tariamai gerovei.

Kadangi ekspoziciją teko įrengti kabinetuose, kuriuose kažkada darbotvėsi sovietų politinės policijos atstovai, stengtasi išsaugoti visas šiuose rūmuose likusias interjero detales. Antrame aukšte, kur dirbo 1959–1960 m. įkurtas specialus operatyvinis techninis skyrius, atsakingas už slaptą asmeninių ir tarnybinių pokalbių pasiklausimą, pavyko atkurti vieną iš kabinetų. Čia eksponuojama išlikusi pasiklausymo įranga, baldai, detalės. Likusių ekspozicijos dalį sudaro KGB veiklos dokumentai, metodinė medžiaga, darbo priemonės, partinės atributikos likučiai ir kita medžiaga, atspindinti šiandien sunkiai suvokiamas sovietinės realybės grimasas ir gėdą. Tik siauras koridorius

7

ją skiria nuo kitos tiesos, kitos pasaulio tikrovės. Čia įkalinta baimė, prievarta, tikėjimas ir viltys tų, kurių daugelis negrįžo. Visa tai sniegu nugulė ant kryžių Sibiro kapinynuose, įsispaudė tremtinių ir kalinių laiškuose, iš duonos nulipdytuose rožiniuose, maldų knygelėse, rankdarbiuose, sveikinimų atvirukuose. Dabar šie daiktai – už stiklo, bet jie tebekalba, kaip ir tos iš nuotraukų žvelgiančios liūdesio akys. Ir štai tu, saugiai besijaučiantis ir sotus 21-ojo amžiaus gyventojas, niekada nežvelgęs mirčiai ir skausmui į akis, matai jį čia, jauti jį čia, supranti, kad jis yra ir tavo paties dalis. Taip jau nutiko, kad gimei šioje šalyje su štai tokia istorija, taip jau yra, kad istorijos klaidų ištaisyti neįmanoma, tačiau

šiandien galbūt pirmąkart pajunti, kad nebegali likti jai abejingas... Negali būti abejingas ir tam, kas vadinama tavo tauta, tam, kuo ji yra šiandien ir bus rytoj.

Kai užveri sunkias muziejaus duris ir išsilaisvini iš pilkojo rūmų šešelio, saulė paliečia kaktą. Šią sekundę supranti, kad dar niekada Gedimino prospektas nebuvo toks šviesus, o diena žadanti tiek daug gera... Šešėlis pasilieka už nugaros, bet į praeivių akis žvelgi kitaip...

■
Ieva Jaskutėlytė
Tanios Serket ir Končio Šatūno nuotr.